

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ МОВЦЯ НА ПРОСОДИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЙОГО МОВЛЕННЯ

Сотников А.В.

Київський національний лінгвістичний університет

avsotnykov@ukr.net

Abstract. *The abstract under consideration is dedicated to the issue of correlation between the speaker's emotional states and prosodic features of his/her speech. The constituents of speech prosody and their role in the emotions' manifestation are viewed.*

Key words: *basic emotions, prosody, pauses, speech tempo, loudness, intensity.*

Ю.Д. Апресян (Апресян, 1995, с. 37-65), торкаючись питання розвитку емоції в мові, виокремлює такі фази її розгортання: 1) першопричина емоції, тобто, реагування людини на певну ситуацію; 2) безпосередня причина емоції, інтелектуальна оцінка стану речей як вірогідного, бажаного, небажаного, очікуваного/неочікуваного; 3) власне емоція (стан душі), цей стан зумовлюється ставленням людини до ситуації чи стану речей; 4) зовнішній вияв емоції у вигляді несвідомої фізіологічної реакції організму та свідомих моторних і мовленнєвих дій людини у відповідь на ситуацію чи стан речей.

Питання впливу емоційного стану мовця на просодичні показники його мовлення давно знаходяться у площині досліджень лінгвістів, психологів і психолінгвістів. Емоції є невід'ємною складовою людської свідомості. Серед базових емоцій відомий психолог Керрол Ізард (Ізард, 1999, с. 51) вирізняє 10 основних емоцій, а саме: радість, здивування, печаль, гнів, відразу, презирство, горе-страждання, сором, інтерес-хвилювання, вину та ніяковість. Решта людських емоцій вважається похідною від наведених базових. Зрозуміло, що емоції, які переживає мовець, маніфестують себе на фізіологічному рівні (реакції організму та міміка), так, наприклад, відомо, що екстремальні вияви емоцій викликають порушення дихання й обміну речовин в організмі, та на рівні просодії мовлення.

Просодичні характеристики емоційного мовлення використовуються мовцем і в якості засобу передачі позалінгвальної інформації, з одного боку, і слугують надійним комунікативним маркером його ставлення до комунікативної ситуації. При цьому слід зазначити, що для різних емоцій використовується власна комбінація просодичних компонентів. Сучасні дослідження емоційного мовлення проводять з урахуванням культурних особливостей (Yanushevskaya, 2008), ідіостилю мовця тощо. Фонетичні

дослідження в цій галузі здебільшого спрямовані на вивчення взаємодії кількох компонентів, а саме, тембральних характеристик голосу, кореляції тембру та ЧОТ, паузації і темпу мовлення. Розглядаючи фонетичні засоби вираження емоційності, необхідно зазначити, що вона виявляється і на сегментному, і на надсегментному рівнях. Наприклад, на сегментному рівні під впливом емоцій відбувається подовження наголошених голосних, зміна якості звуку тощо. У свою чергу, на надсегментному рівні універсальним способом передачі емоційного стану та реакцій на них є емотивно-просодичне оформлення висловлень. При цьому емотивні висловлення завжди інтонаційно позначені темпом, зниженням або підвищенням гучності, появою пауз, наголосом, модуляціями тону тощо.

Під просодією традиційно розуміють зміни висотнотонального компонента, гучності, темпу і ритму (Федорів, 2001, с. 45). Таким чином, емоційний стан мовця впливатиме саме на ці показники. Проведені дослідження вказують на те, що саме завдяки зміні просодичних характеристик мовлення співрозмовник може визначати емоційний стан мовця. Як зазначає Л.В. Лисенко (Лисенко, 2021, с. 346), просодія мовлення завжди супроводжується мімікою, що, на нашу думку, свідчить про те, що просодичні характеристики пов'язані з мімікою, впливатимуть на правильну інтерпретацію емоційного стану мовця. За даними дослідження Марка Д. Пелла (Pell, 2019, 4:43), співрозмовнику необхідно не менше 600 мс для співвіднесення просодичних характеристик з емоційним станом мовця. У випадку нижчого показника співрозмовник не отримує достатньої інформації для інтерпретації. Більше того, аналіз досліджень зі створення автоматизованих систем розпізнавання систем емоційного стану мовця (Клименко, 2016, с. 17-26) свідчить про необхідність урахування саме просодичних характеристик мовлення для з'ясування емоційного стану мовця.

Як вже наголошувалось, просодичні характеристики мовлення представлені ЧОТ та діапазоном її зміни, темпом й інтенсивністю. Важливість саме цих параметрів підтверджується тим, що сучасні автоматичні системи розпізнавання мовця ґрунтуються на таких показниках, як висота голосу, сила голосу, відстань між формантами в голосних, тривалість вимови складів, тривалість пауз та зміна інтонаційного контуру. При чому слід зауважити, що такі показники, як висота голосу, його гучність, темп мовлення, тривалість пауз та зміна інтонаційного контуру керуються свідомістю мовця, а тому залежать від комунікативної мети. Щодо гучності та сили голосу, вони, по-перше, належать до паралінгвальних особливостей, а

по-друге, можуть характеризуватися двома факторами: якістю голосу (особиста притаманна мовцеві риса) та голосовою кваліфікацією. При цьому, якість голосу (нормальний голос, шепіт, хрипкість і придихання) можуть бути як природніми, так і навмисно модифікованими (відповідно до комунікативної стратегії мовця), у той час як голосова кваліфікація може сприяти реалізації кількох комунікативних інтенцій і стратегій. Зазначимо тут, що якості голосу, як зазначає Лавер (Laver, 1980), доволі обмежені з урахуванням артикуляційних параметрів (положення гортані, параметри артикуляції фонем і способи фонації). Таким чином, доходимо до висновку, що, з одного боку, є особисті ознаки голосу, з іншого боку, є ознаки, які мовець може модифікувати залежно від обраної комунікативної стратегії.

Темп зазвичай розглядається як швидкість мовлення (чергування наголошених та ненаголошених складів) з урахуванням паузації. В умовах емоційно нейтрального мовлення, темп завжди більш-менш помірний, але за умови емоційного забарвлення, може спостерігатися уповільнення/прискорення темпу на важливих для мовця ділянках висловлення.

Щодо показників ЧОТ та діапазону інтенсивності, дослідження Н.І. Задорожньої (Задорожня, 2020, с. 150-151) свідчить про те, що саме ці просодичні показники відображують емоційний стан мовця. Так, наприклад, просодичні ознаки смутку, радості чи гніву з легкістю ототожнюються співрозмовниками саме завдяки діапазону зміни ЧОТ та інтенсивності, а страх позначається прискоренням темпу мовлення і більшою кількістю пауз різної тривалості. З огляду на тембральні показники, які деякі дослідники вважають за необхідне брати до уваги, зауважимо, що тембр голосу належить до суб'єктивних ознак, і зазвичай вказує на гендерну належність мовця, що не зовсім коректним чином відображає емоційний стан мовця.

Узагальнюючи вищенаведене, зауважимо, що експериментальні дані підтверджують відповідність емоційного стану мовця просодичним характеристикам його мовлення. При цьому, особливу увагу слід звертати на діапазон ЧОТ на термінальній частині емоційного висловлення та діапазону інтенсивності, оскільки саме ці показники слугують основним критерієм емоційного компонента висловлення. Гучність мовлення і тембральні показники відіграють другорядну роль.

Уважаємо, що подальші дослідження в галузі вивчення взаємозв'язку емоційного стану мовця і просодичних характеристик його мовлення потрібно проводити із залученням експериментальної бази фонетики, психолінгвістики і стилістики відповідної мови.

Література

1. Апресян, Ю.Д. (1995). *Образ человека по данным языка: попытка системного описания*. Вопросы языкознания, 1995, № 1, С. 37-65.
2. Изард, К. (1999). *Психология эмоций*. СПб, Питер. 464 с.
3. Задорожня, Н.І. (2020). *Роль просодії під час передачі емоцій у вікторіанському романі*. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2020. № 46, том 1.
4. Клименко, М.С. & Фомін, Ф.В. (2016). Розробка структури системи розпізнавання емоційного стану диктора. Штучний інтелект, № 1, С. 17-26.
5. Лисенко, К.В., Нестеренко, Н.М. (2021). *Просодія афективних станів як засіб визначення емоцій*. Міжнародний науковий журнал “Грааль науки”, № 11. С. 345-350.
6. Федорів, Я.Р. (2001). *Про співвідношення між поняттями “просодія” та “інтонація”*. Наукові записки. Том 19. Спеціальний випуск : у двох частинах. Частина 2 / Національний університет "Києво-Могилянська академія". К.: КМ "Academia. 2001.
7. Laver, J. (1980). *The Phonetic Description of Voice Quality*. Cambridge, UK: CUP.
8. Yanushevskaya, Gobl C. & Ni Chasaide A. (2008) *Cross-Cultural Differences in how Voice Quality and F Contours Map to Affect*. Journal of the Acoustical Society of America 144, 2018, pp. 2730-2750.